

Zene – ritmus – játék. A ritmikai fejlesztés lehetőségei, kérdései első osztályban

PETHŐ VILLŐ – MUCSI GERGŐ – SURJÁN NOÉMI

Szegedi Tudományegyetem, Zeneművészeti Kar – Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskola – Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskola

Az ének-zene tantárgy módszertani megújulásának lehetőségeit keresve kutatócsoportunk az ének-zene tanórába ágyazott ritmikai fejlesztés kidolgozásába fogott. A fejlesztőprogram az általános iskola első évfolyamát érinti, mely egyben a ritmikai készségek fejlődésének szentív időszakát is jelenti. A ritmikai készségek fejlődése mellett célunk a gyermekek ének-zene tantárgyhoz fűződő attitűdjének, motivációjának és iskolai teljesítményének pozitív befolyásolása. Hazai és külföldi kutatások eredményei egyaránt azt mutatják, hogy a ritmikai készségek fejlettsége kapcsolatban van a kognitív készségek fejlődésével. A program három hónapos kísérlete az elmúlt tanévben zajlott, melynek tapasztalatai egy komplexebb, hét hónapos fejlesztési programba épültek be. Jelen tanulmányban a komplex, hét hónapos fejlesztőprogram kidolgozásának szakirodalmi hátterét és a kerettanterv fejlesztési céljait mutatjuk be. Két tankönyv ritmikai fejlesztési feladatainak elemzését követően pedig a ritmikai készségeket érintő kísérleti fejlesztőprogramunk alapelvei és feladatai kerülnek részletes ismertetésre.

Kulcsszavak: zenei nevelés, készségfejlesztés, ritmikai készségek, általános iskola, ritmikai fejlesztőprogram

Bevezetés

Az iskolai zenei nevelés megújulásának szükségességét nemcsak a transzferhatás-vizsgálatok, motivációkutatások és attitűdvizsgálatok (pl. *Janurik*, 2007; *Janurik és Pethő*, 2009; *Józsa, Kis és Huang*, 2017), de a gyakorlati tapasztalatok is alátámasztják. A zenei készségek fejlettsége összefügg olyan, az eredményes iskolai tanulás szempontjából fontos alapkészségek fejlettségével, mint az olvasás, helyesírás vagy a számolás. Pozitív irányú változásuk, fejlődésük az iskolai eredményességet is befolyásolhatja (*Janurik és Józsa*, 2016b). Másfelől viszont azt látjuk, hogy az énekórákat – különösen az általános iskola felső tagozatán – és az énekórán folyó tevékenységeket nem szeretik a tanulók vagy közömbös számukra (*Janurik és Józsa*, 2018a). Ebből következően mindazokat a fejlesztő hatásokat, melyeket a zenei nevelés gyakorolhatna a tanulókra, a mai iskola, a mai iskolai zenei nevelés nem tudja kiaknázni.

A megújulás lehetőségeit keresve kutatócsoportunk *Janurik és Józsa* (2016a) kutatási

eredményeire alapozva a ritmikai készségek énekórába illesztett, tervszerű fejlesztését tűzte ki célul. Elsőként egy három hónapos vizsgálatot szerveztünk három kísérleti és három kontrollosztály részvételével az általános iskola első évfolyamán. Az énekórákon megvalósított ritmikai fejlesztéshez tíz feladatból álló feladatbankot dolgoztunk ki. A vizsgálat eredményeit, a pedagógusok visszajelzéseit figyelembe véve került sor egy hosszabb, hétfő hónapos ritmikai fejlesztőprogram összeállítására, mely komplex fejlesztésre törekedett első osztályosok részvételével, négy szakaszban, 23 egymásra épülő ritmusfeladaton és játékon keresztül. Legfontosabb célunk az volt, hogy az ének-zene órák légköre örömteli legyen, a pedagógusok még változatosabbá tethessék az énekórákat, a mozgásos tevékenységeken és a társas muzsikáláson keresztül a kísérletben résztvevő első osztályos tanulók ritmikai készségei is fejlődjenek.

Tanulmányunkban e két fejlesztőprogram kidolgozását segítő szakirodalmi hátteret, a kerettanterv fejlesztési céljait és két tankönyv ritmikai fejlesztési feladatainak elemzését kö-

vetően a kísérleti ritmikai programok alapelveit és feladatait mutatjuk be. Írásunk a *Zenei nevelés gyermekkorban* című tematikus folyóiratszámhoz kapcsolódik (Janurik és Józsa, 2018), amely az MTA SZTE Ének-Zene Szakmódszertani Kutatócsoport eredményeit mutatja be.

Középpontban: a ritmikai készségek

A ritmus alapvető szerepet tölt be életünkben. Meghatározza például mindennapjainkat, testünk működését, mozgásunkat és még a beszédünket is. Kiemelt jelentőségét támasztják alá a XX. század elejétől elinduló, a zenei képességek rendszerének felállítására törekvő vizsgálatok is. Ezen vizsgálatok ugyanis a ritmusérzék, a ritmikai készséget jelentős elemként kezelik, a muzikalitásban hangsúlyos szerepet tulajdonítanak neki. Tyeplov (1960) továbbá kijelenti, hogy az időérzék az egyik legalapvetőbb jelentőségű érzékelési képesség a zenei képességek egészét illetően.

A nemzetközi szakirodalom némiképp megoszlik a ritmus és ritmikai készségek definiálásában. Számos elmélet és elgondolás él egymás mellett, más-más fogalomrendszert használva. A ritmikai készségeknek két fő elemét egyértelműen elkülöníthetjük, ezek a ritmus és a lüktetés. Eltérő funkciót töltenek be és emellett eltérő agyi feldolgozást is igényelnek. A ritmus, mely az időbeli viszonyulás kifejezője, az elemző bal agyféltekéhez kapcsolódik. A lüktetés feldolgozása, ami gyakorlatilag a súlyos és súlytalan ütések állandó váltakozását jelenti, a jobb agyfélteke feladata. Az emberi beszéd képzésében és megértésében mindkettő kiemelt jelentőséggel bír. A ritmus a hangzók megkülönböztetésében, a lüktetés pedig a hangsúlyozásban játszik szerepet. A zenei ritmikai készségek fejlődése így a hallási feldolgozási képességek fejlődésén keresztül szorosan kapcsolódik a beszédfeldolgozás és a fonológiai tudatosság (Cason, Astésano és Schön, 2015; Huss, Verney, Fosker, Mead és Goswami, 2011), a beszédhanghallás (Janurik, Antal és Józsa, 2018), a betűzés és az olvasási teljesítmény (Flaunacco,

Lopez, Terribili, Zoia, Buda, Tilli Monasta, Montico, Sila, Ronfani és Schön, 2014; Overy, 2003; Tiernay és Kraus, 2013) fejlődésének pozitív befolyásolásához. Más szempontból a ritmikai készségeket az idő – mint a ritmust meghatározó leglényegesebb jellemző – összefüggésében vizsgálva, négy alapvető készség fogalmazható meg, melyek a 1. tempóérzék, 2. csoportosításérzék, 3. lüktetésérzék és 4. metrumérzék (Mucsi, 2018). A két utóbbi készség a ritmikai rendszerek megértésében tölt be lényeges szerepet, ezenfelül elősegítik, hogy helyesen időzítsünk, tehát a zene lüktetésével, ritmusával azonos időben tapsoljunk.

A zenei fejlesztések terén zajló hazai és nemzetközi vizsgálatok hangsúlyozzák a ritmikai készségek fejlesztésének fontosságát, mely igen sok területre fejt ki pozitív hatását (Janurik és Józsa, 2012, 2016a, 2016b). A hallási feldolgozási képességek fejlődésével párhuzamosan hat a fonológiai tudatosságra, a betűzésre és az olvasási teljesítményre (Flaunacco, Lopez, Terribili, Zoia, Buda, Tilli Monasta, Montico, Sila, Ronfani és Schön, 2014; Overy, 2003; Tiernay és Kraus, 2013). Emellett olyan, a tanulásban fontos szerepet betöltő tényezőket is pozitívan befolyásol, mint a figyelem, az emlékezet és a végrehajtó funkciók (Esteki, 2013). A zenei történések észlelésének fejlettsége és az iskolai alapkészségek szintjei között jelentős összefüggéseket talált Janurik (2010). Vizsgálatai azt mutatják, hogy az első osztályos tanulók ritmushallásának fejlettsége szorosan összefügg az iskolai alapkészségekkel. Emellett megállapítja, hogy első osztályban a számolási készség fejlettségének szintje csaknem olyan arányban függ a harmónia- és ritmushallás fejlettségének szintjétől, mint amennyire az intelligencia befolyásolja azt (Janurik, 2010). A ritmikai készségek fejlettsége mindemellett összefüggést mutat a matematikai megértés szintjével és a problémamegoldó gondolkodással is (Gombás és Stachó, 2006).

A megfelelő fejlődés elősegítése érdekében a ritmikai fejlesztést annak szenzitív időszakának idejére célszerű illeszteni. A ritmikai készségek megnyilvánulása már igen korai időszakra, pár hónapos korra tehető, ahonnan hároméves kor körül igen gyors fejlődés-

nek indul (*Davidson és Colley's*, 1987; *Trehub és Thorpe*, 1989). A ritmushallás terén 4 és 8 éves kor között szignifikáns fejlődést tapasztalhatunk (*Janurik*, 2013). A ritmikus folyamatok észlelésének mintegy tíz éves korig tartó gyors ütemű fejlődése azonban 14 éves korra lassul és később sem növekszik lényegesen (*Erős*, 1993; *Pethő*, 1982). A ritmikai készségek fejlődése tehát más zenei készségek fejlődéséhez mérten gyorsabban megy végbe, szenzitív időszaka korábbra tehető. Jelen fejlesztőprogramunk esetében a középpontban álló ritmikai készségek fejlesztésére a megfelelő szenzitív időszakban, 6–8 éves kor között kerül sor, melynek a gyermekek ének-zene tantárgyhoz fűződő attitűdjére, motivációjára és iskolai teljesítményére gyakorolt pozitív hatását is várjuk.

Kerettantervi előírások

Az általános iskola 1–4. osztályai számára kidolgozott kerettanterv¹ megfogalmazása követi a Kodály Zoltán zenepedagógiai koncepciójában megfogalmazott elveket és hangsúlyozza az aktív éneklés és zenélés pozitív hatását kiemelve, hogy a zenei nevelés általános és legfőbb célja a teljes személyiség sokoldalú fejlesztése az értelmi, érzelmi és jellemnevelésen keresztül. Az énekórák célja sem csupán az ismeretátadás, sokkal inkább, hogy megismertesse a gyermekeket az éneklés és zenélés örömeivel pozitív zenei élményeken és gyakorlati tapasztalatokon keresztül.

A tantervben az énekórákhoz kötött fejlesztési célok nem válnak el élesen, a kerettanterv nem határozza meg az egyes területek fejlesztésére szánt időt. Azt mindenesetre kiemeli, hogy minden órán sort kell keríteni az éneklésre, a generatív (létrehozó, alkotó) készségek fejlesztésére (a ritmikai fejlesztés lehangsúlyosabban és leginkább ezen a területen jelenik meg) és a zenehallgatásra. A felsorolt tevékenységek együttesen fejlesztik a felismerő kottaolvasást és a befogadói

kompetenciákat. A kerettantervben elsődleges zenei élményforrásként az éneklés szerepel, a ritmikai készség fejlesztésével, illetve a ritmushoz kapcsolható fogalmakkal a generatív és kreatív készségek fejlesztésénél, a felismerő kottaolvasás és a zenei befogadás pontoknál találkozhatunk. Az egyes területek – 1. zenei reprodukció: éneklés, generatív és kreatív készségek fejlesztése, valamint a 2. zenei befogadás: azon belül a befogadói kompetenciák fejlesztése és a zenehallgatás –, valamint az ezekhez kapcsolódó képességek és készségek fejlesztése szorosan összekapcsolódik. A következőkben a kerettanterv ritmikai készség fejlesztéséhez kapcsolható pontjait emeljük ki és foglaljuk össze.

A kerettanterv elsőként az 1–4. évfolyam számára fogalmaz meg alapelveket. Az énekórák éneklésközpontúak, az egyes zenei elemeket – így a ritmikai elemeket is – a tanult dalokon, az aktív zenei tevékenységeken keresztül ismerik meg a növendékek. A felismerést reprodukció, majd tudatosítás, illetve alkalmazás követi. Csak ezután kerülhet sor a már megismert, tudatosított elemekkel való önálló alkotásra, improvizációra. Az egyes zenei elemek – köztük a ritmikai elemek – tudatosítása fontos a felismerő kottaolvasás kialakítása szempontjából is. A zenei befogadás, a befogadói kompetencia fejlesztésében pedig fontos szerepet játszik a biztos és differenciált hallási képesség (ritmus-, dallam-, és hangszínérzék) is.

Az első két évfolyam számára előírt ismeretek szorosan kapcsolódnak a kisgyermekkor zenei ismeretekhez, a kiindulást az óvodás dallamkincs jelenti. Ebben az időszakban a következő ritmikai ismeretek elsajátítását várja el a tanterv:

- az egyenletes mérő és a dal ritmusának megkülönböztetése, hangoztatása (nagytesti mozgással, tapsolással, ritmushangszerekkel),
- a tanult dalokból, dalrészletekből, versekből tanulandó ritmus kiemelése,
- az elsajátítandó ritmikai elemek: negyed, nyolcadpár, negyed szünet, félérték,

¹ http://kerettanterv.ofi.hu/01_melleklet_1-4/index_alt_isk_also.html (letöltés időpontja: 2017.01.15.)

- a ritmikai elemek képzetének kialakítását követően azok gyakorlónevének, jelének, értékének ismerete,
- ritmusmotívumok hangoztatása ritmustapssal és ritmushangszerekkel,
- a ritmusok változatos megszólaltatása,
- ritmusosztinátó, ritmusfelelgetés, ritmuspótlás, ritmuslánc, ritmusmemoriter, ritmusolvasás,
- gyors és lassú tempó érzékeltetése,
- a 2-es ütem – 2/4 és 4/4 ütemmutató ismerete,
- az ütemhangsúlyok érzékeltetése, a hangsúlyos és hangsúlytalan ütemrész megkülönböztetése.

Az első két évfolyamban történő ritmikai készségek fejlesztésétől várt eredmények a következők: a gyermekek kreatívan részt vesznek a generatív játékokban és feladatokban, érzik az egyenletes lüktetést, képesek az egyenletes tempótartásra és felismerik a tempóváltásokat, a tanult zenei elemeket kottaképről felismerik, a megismert ritmikai elemeket pedig pontosan és folyamatosan szólaltatják meg egyénileg és csoportban is.

Ritmusfejlesztés a kísérletben résztvevő osztályokban használt tankönyvekben

A kerettanterv követelményeihez jelenleg három normál, nem ének-zene tagozatos első osztályosok számára írt tankönyv kapcsolódik (l. www.tankonyvkatalogus.hu): Süle Ferenc: Első daloskönyvem 1., Apáczai Kiadó, Lantos Rezsőné és Lukin Lászlóné: Ének-zene az általános iskola 1. osztálya számára,

Demeter József és Molnár Mária: Technika – Ének-zene – Rajz 1. könyvei. Ezek közül a *Süle Ferenc*, valamint a *Lantosné és Lukinné* által jegyzett tankönyveket *Ungár Istvánné* elemezte behatóan és hosszabban tanulmányában (*Ungár, 2004*). *Ungár* összehasonlító elemzésében kiemeli *Lantosné és Lukinné* tankönyvét, melyet a *Kodály Zoltán és Ádám Jenő* által összeállított Énekes könyvek méltó utódjának tekint. A szerényebb zenei előképzettséggel rendelkező tanítók számára is segítséget nyújtó munka példaértékű *Ungár* szerint mind a módszerességet, mind felépítettségét tekintve. Ezzel szemben a szerző *Süle Ferenc* tankönyvét több ponton is kritikával illeti.

A ritmuskísérletben résztvevő iskolák pedagógusait megkérdezve kiderült, hogy a tanítók a következő tankönyveket használják az első osztályban: egy pedagógus az előbbieken nem említett, viszont korábban választható tankönyvként elfogadott könyvet, *Lassúné Ruskó Renáta* (2017) ének-zene tankönyvét, a többiek pedig *Süle Ferenc* (2013) tankönyvét használják. A következőkben ezt a két tankönyvet vetjük össze négy pontban a ritmustanítás szempontjából, ezt az összehasonlítást mutatja az 1. táblázat. A tankönyvek áttekintését megelőző kérdéseink:

1. Milyen ritmuselemeket tanítanak?
2. Milyen ritmusgyakorlatok szerepelnek a tankönyvekben?
3. Mennyiben segítik az improvizációs készség kialakítását a gyakorlatok?
4. A ritmusmegszólaltatás mely módzatai jelennek meg a könyvekben?

	Süle Ferenc Első daloskönyvem 1.	Lassúné Ruskó Renáta Ének-Zene
Ritmuselemek tanítása	2 -es ütem. ritmusértékek: negyed, nyolcadpár, negyedszünet 	2 -es ütem. ritmusértékek: negyed, nyolcadpár, negyedszünet
Ritmusgyakorlatok	daléneklés mérővel dalritmus névritmizálás felelgetős ritmusgyakorlat ritmusdiktálás, ritmuskíséret (osztinató)	mondókaritmizálás dalritmus ritmushangoztatás felelgetős ritmusgyakorlat
A ritmus megszólaltatásának módja	testhangszerek: taps, dobbantás, kopogás ritmushangszerek: dob, triangulum, csengő	testhangszerek: taps, csettintés, tenyérdörzsölés, pacskolás, szökdelés, dobbantás ritmushangszerek: dob, triangulum, cintányér, tikfa
Improvizáció	hangutánzás megadott ritmussal rögtönzés, dallamimprovizáció (szó-mi) ritmusalkotás ritmuskíséret-improvizáció	hangutánzás

1. táblázat: A tankönyvek összehasonlítása a ritmustanítás szempontjából

1. Mindkét tankönyv igazodik a kerettantervben ajánlottakhoz, a következő ritmikai elemek elsajátítását segítik: negyed, nyolcadpár, negyedszünet, 2-es ütem. A könyvekben megjelenő gyermekdalok is ehhez igazodnak. Az ütemmutató, ütem, ütemvonal fogalmán túl megjelenik még az ismétlőjel és a záróvonal.

2. A *Süle Ferenc* által összeállított első daloskönyv ritmusgyakorlatai között találunk daléneklést egyenletes járással, majd később mérő hangoztatásával, a dalritmust tapssal vagy kilépve. A gyermekek ritmizálhatják a nevüket és a hónapok neveit. A ritmussorokat legtöbbször tapssal kell megszólaltatniuk, később hangszereket is használhatnak. A ritmusfelelgetős feladatokban lányok és fiúk csoportja válaszolgat egymásnak. Gyakori feladat a kezdő ritmussorok alapján a dalazonosítás és különböző ritmusdiktálási feladatok. A dalokhoz kapcsolható egyszerű ritmuskíséret (tá, szün osztinató), a súlyos és súlytalan váltakozásával a 2-es lüktetést jól érzékelteti a gyerekek számára.

A *Lassúné Ruskó Renáta* által összeállított tankönyvben mondókaritmizálással, a dalritmus hangoztatásával találkozhatunk. Ritmushangoztatást, felelgetős gyakorlatokat itt is

találunk. Ez utóbbiak mindkét tankönyvben továbblépést jelentenek a többszólamúságra nevelésben.

3. A ritmusmegszólaltatás módját tekintve *Süle Ferenc* Első daloskönyvében megjelenő leggyakoribb testhangszer a taps, kevesebbszer ajánlja a könyv a dobbantást és kopogást, a ritmososztinatókat kézzel és lábbal is megszólaltathatják. A ritmushangszerek közül a dob, triangulum és csengő jelenik meg.

Lassúné tankönyvében „Tapsold és hangoztasd a ritmust” áll több gyakorlatnál, de említi a testhangszerek közül a csettintést, a tenyérdörzsölést, a pacskolást, a szökdelést és a dobbantást is. A ritmusgyakorlatok egy részénél hangszereket is ajánlanak, a felelgetős ritmusgyakorlatok hangszerekkel vagy különböző testhangszerekkel is végezhető. A hangszerek között megjelenik a dob, a triangulum, a cintányér és a tikfa.

Mindkét könyv törekszik a világ hangokon keresztüli befogadására is, ez látszik a különféle hangeffektusokkal, a környezet hangjaival való megismerkedésen, ezeknek a hangoknak az utánzásán, a különböző testhangszerek hangjának megkülönböztetésén és a ritmushangszerek használatában is.

4. A különböző hangok utánzása köthető az improvizációs készség kialakításához is, melyre mindkét kötetben találunk példát. *Süile Ferenc* tankönyvében a környezet hangjainak utánzásán kívül olyan feladatokat is találunk, melyek a tudatos improvizálást készítik elő. Ezekben egy adott ritmusra kell szó és *mi* felhasználásával dallamot rögtönözni, négyütemes ritmust vagy ritmuskíséretet kell alkotni a már megismert ritmusértékekkel, illetve az alkotott ritmushoz dallamot is kell rögtönözni. *Lassúné* énekeskönyvében a testhangok és környezetünk hangjának utánzása jelenik meg a feladatokban.

A ritmikai fejlesztőprogramok alapelvei

A nem ének-zene tagozatos osztályokban két énekóra van egy héten. A három hónapos és a hét hónapos ritmikai kísérlet kidolgozásakor olyan fejlesztésben gondolkodtunk, amely a heti két énekóra keretein belül megoldható. Mint már a ritmikai készségekről szóló fejezetben is említettük, ritmikai készségek más képességterületekre gyakorolt kedvező hatását, a készségek fejlesztésének szükségességét számos hazai és nemzetközi vizsgálat igazolta. Emellett szegedi kutatók eredményei (*Erős*, 1993; *Pethő*, 1982) alapján elmondható, hogy hatéves korra fejlődésük erőteljes, ugrásszerű, amely tízéves korig gyors ütemű marad. Mindezek figyelembevételével úgy láttuk, hogy ez az érzékeny időszak alkalmas a ritmikai készségek célzott fejlesztésére is. A hazai kerettantervben megjelennek a ritmikai készségek fejlesztését előirányzó tartalmak, de ezek pontos időtartamáról nincs előírás. A vizsgált, a kutatásban részt vevő pedagógusok által használt tankönyvek több ponton hasonló gyakorlatokat, feladatokat adnak a ritmikai fejlesztéshez, de több ponton el is térnek egymástól mindamellett, hogy a tantervben foglalt ismereteket egyaránt tartalmazzák. A kutatás megkezdésekor megfogalmazott kérdéseink a következők voltak:

- A kísérletek során hogyan fejlődnek a tanulók zenei képességei?

- A heti két énekóra alatt 10–15 perces időtartamban folytatott ritmikai fejlesztés hozzájárul-e (hozzájárulhat-e) a ritmikai készségek nagyobb mértékű fejlődéséhez?
- Vajon elegendő-e az órákba a kijelölt időtartamban beépített fejlesztés bármilyen transzferhatás kimutatásához?

A kísérletek nem az ének-zene órák teljes tanmenetének megváltoztatását vagy új tankönyv készítését célozták, hanem elsősorban azt kívántuk elérni, hogy a ritmikai készségek fejlesztése a tanórákon jobban az előtérbe kerüljön. Mindkét fejlesztő kísérlet kidolgozásakor szem előtt tartottuk, hogy a ritmikai játékokon és feladatokon keresztül újfajta zenei élményt, az együttes zenélés örömét élhessék át a diákok.

A két kísérletben egyaránt arra kértük a résztvevő pedagógusokat, hogy rendszeresen, minden énekórán kerüljön sor a ritmikai feladatokra, játékokra. Az első, három hónapos kísérletben a tanítóktól azt kértük, hogy legalább 10 percig, a hosszabb, hét hónapos kísérletben pedig, hogy 10–15 percig foglalkozzanak az előírt feladatokkal. A ritmusjátékokat az óra bármely részébe beépíthették, nem határoztuk meg, hogy az óra során mikor kell játszaniuk, de az előírt időt is rugalmasan megoszthatták az énekórán belül.

A ritmikai feladatok gyakorlása során nem a tudatosítás vagy új ismeretek beépítése került a középpontba. A játékokban a tanítók és a diákok természetesen használhatták az első osztály számára írt és tanulmányunkban röviden elemzett tankönyvekben megjelenő ritmusképleteket és ütemfajta (negyed, nyolcadpár, negyedszünet, 2-es ütem). Emellett azonban arra törekedtünk, hogy más, még ismeretlen, nem tudatosított ritmusokkal is találkozzanak a tanulók. Ezért arra kértük a pedagógusokat, hogy az utánzásra épülő játékokba fokozatosan bonyolultabb ritmusképletek (szinkópa, triola, nyújtott és éles ritmus, illetve tizenhatodokat tartalmazó ritmusképletek) is kerüljenek bele. Ezek közül a pedagógusok szabadon választhattak a kísérlet során. Az utánzás során megismert elemekkel való rendszeres találkozástól azt vártuk, hogy a későbbiekben a megismert ritmusokból, ritmikai mintákból „képzetek” ala-

kuljanak ki (vö. *Turmezeyné*, 2012, 25–26. o.). Célunk volt egyúttal az is, hogy a még nem tanult, bonyolultabb ritmusképletek majdani tudatosításakor törvényszerűen bekövetkező teljesítménybeli visszaesést csökkentsük.

Az említett feladatokban és játékokban elsősorban a testhangszerekre építettünk, de a megvalósítás során az iskolák felszereltségének függvényében kisebb hangszereket is használhattak a pedagógusok. A kísérletben résztvevő pedagógusok által használt tankönyvekben leggyakrabban a taps és a dobantás jelenik meg testhangszerként². A testhangszerek – akárcsak az énekhangunk – mindig velünk vannak, a test mint ütőhangszer sokoldalúan használható. A megfelelő „játékmód” elsajátítása ezek esetében éppoly fontos, mint a hangszerek esetében. A testhangszerekhez kapcsolódva a finommotorika is fejlődik. Még olyan mozdulatoknál is, amelyeket mindenki ismer és használ, mint például a taps, gondot okozhat a megfelelő kivitelezés. A különböző testhangszerek más-más hangerővel szólalnak meg. Ezek megfigyelése, akaratlagos szabályozása – mint például a két kéz összeütésénél nem mindegy, hogy a kézfejemet ütöm, vagy a tenyeremet, „cintányérozok” a két tenyeremmel, vagy csak két ujjal ütöm a tenyeremet – szintén fejleszti a gyermekek ritmikai észlelési és reprodukciós készségeit, mozgáskoordinációját, hangszín-, hangerő- és dinamikai érzékét. A testhangszerek megszólaltatási módjának sokfélesége fejleszti a kreativitásukat, a különböző testhangszerek összekapcsolása segíti mozdulataik összerendezését, fejleszti testtudatukat, mozgásukat.

A feladatok csoportos megoldása, az együttes játék során sokoldalúan fejlődnek szociális készségeik. A játékok több esetben lehetőséget nyújtanak arra is, hogy a szokásos szerepekből kilépve a gyermekek a felnőttel (tanítóval) együtt játszanak, közös zenei élményt éljenek át. A tanítót egyes játékok-

ban egy kiválasztott diák is helyettesítheti, ő irányíthatja az osztályt. A társas készségek elsajátításában, az érzelmi intelligencia fejlesztésében, az érzelmi nevelés és szocializáció terén a zenei tevékenységek fontos szerepet játszanak. Kutatások is bizonyítják, hogy a közös zenei tevékenység segíti a kölcsönös bizalom kialakítását, a közösségé formálódást, erősíti a csoport iránti elkötelezettséget (*Tiszai*, 2016). *Jampel* szerint a közös zenei játékok mintegy a társas viselkedés iskolájaként is működnek. A résztvevők megtanulhatják, hogyan fejezzék ki magukat és eközben miként alkalmazkodjanak a közösséghez is. Ugyanígy lehetőségük nyílik különböző „szerepek” – a szólista, illetve a szólistát támogató kórus vagy zenekar – kipróbálására, gyakorlására is (*Jampel*, 2011 idézi *Tiszai*, 2016).

Három hónapos kísérlet

A hosszabb, hét hónapos kísérletet megelőzve egy három hónapos kísérlet, melyhez az előzőekben ismertetett alapelvek figyelembevételével egy tíz feladatot, ritmusjátékot tartalmazó programot kapcsoltunk³. Az énekórák keretében megvalósított feladatokat a kísérletben résztvevő tanítók társíthatták az éppen tanult dalokhoz vagy mondókákhoz, de az összeállítás során szem előtt tartottuk, hogy a játékok az órai tananyagtól függetlenül is megvalósíthatók legyenek. A feladatok kipróbálásának, alkalmazásának sorrendjét a pedagógusok határozhatták meg. Egy-egy játékot több órán is játszhattak, megismételhetek tetszés szerint. Bizonyos feladatok esetében könnyebb és nehezebb variációkat is kidolgoztunk, így lehetőség volt a folyamatosan nehezülő játékokkal a motiváció fenntartására, a feladatok mindig optimális kihívást jelenthettek az osztályoknak. A vizsgálat eredményei és a pedagógusoktól kapott visszajelzések segítettek a következő fejlesztőprogram kidolgozását.

² Több testhangszer (csettintés, pacskolás, szökdelés, tenyérdörzsölés) használatát láthatjuk *Lassúné Ruskó Renáta*: Ének-zene Tankönyv első osztályosoknak (2017, Mozaik Kiadó, Szeged) könyvében, de csak egy-két feladatnál jelennek meg.

³ A feladatok pontos leírásától itt eltekintünk, a feladatok bekerültek a hosszabb, hét hónapos kísérlet feladatai közé.

Hét hónapos ritmikai fejlesztés

A három hónapos kísérlet tapasztalatait összegezve a hét hónapos kísérletünkhöz már egy nagyobb, mintegy 23 feladatból álló feladatgyűjteményt hoztunk létre. A gyűjtemény összeállításakor figyelembe vettük a pedagógusok korábbi visszajelzéseit, valamint felhasználtuk és átdolgoztuk a három hónapos vizsgálat során használt ritmikai játékokat. A feladatok nagy részét a pedagógusok nagy valószínűséggel már ismerik, azonban a kidolgozásakor nem egyedi ritmusfejlesztő játékok megalkotása volt a célunk. A feladatgyűjtemény újszerűsége a szisztematikus felépítésében rejlik, továbbá, hogy a játékok egy logikai rendszer mentén, az órákba tervszerűen beépítve segíthetik a gyermekek fejlesztését. Emellett nagy segítséget nyújthat a nem ének-zene szakos kollégáknak is abban, hogy munkájukhoz a tankönyvek kiegészítéseként egy kibővült eszköztárat kaphatnak.

Feladatbank

A feladatgyűjtemény 23 ritmikus játékot tartalmaz négy fő kategóriába sorolva⁴. A négy kategória – 1. ritmusok megismerése, 2. ritmusvariációk és gyakorlatok, 3. osztinató és 4. improvizáció – a kísérlet időtartamát négy, közel egyenlő, másfél-két hónapos időszakra osztja fel. A négy fő kategória a fejlesztési időszak időbeli strukturáltsága mellett a játékok jellegét is meghatározza. A játékok kategóriánként, és a kísérlet egészét tekintve is nehezedő sorrendben szerepelnek, de fontosnak tartottuk, hogy a pedagógusok saját belátásuk szerint válasszanak a már elvégzett feladatok közül. Egy kategórián belül tehát a játékok sorrendje iránymutató, de nem kizárólagos. Ezen kívül természetesen lehetőség van arra is, hogy a régebben játszott, kedvelt feladatokat a gyermekek újra elővegyék. Bizonyos játékokat egyre nehezedő variációkkal is elláttunk, így ezek rugalmasabban igazodhattak a gyermekek ké-

pességeihez, újabb és újabb kihívást adva nekik egyazon feladaton belül. Úgy gondoltuk, hogy a folyamatos ismétlés segítheti a ritmikai elemekhez kapcsolódó tudás elmélyítését, az egyre nehezedő feladatváltozatok pedig fenntarthatják a koncentrációt és a motivációt. A tudatosítás nem volt elsődleges célja kísérletünknek, a feladatok a játékosság, az utánpótlás és a kreatív megismerés elvei mentén szerveződnek. A hét hónapos kísérlethez kidolgozott témaköröket és a négy kategóriához kapcsolódó feladatokat a 2. táblázat mutatja.

Ritmusok megismerése
Név-ritmus
Mindenben zene lakik
Ének + mérő
Érezd a lüktetést!
Kiszámolás
Nyolcadfordulós játék
Utánpótlás
Ritmusvariációk és gyakorlatok
Ének + ritmusmotívum
Ének + dalritmus
Ének + mérő + dalritmus
Elbújítjuk a dalt
Lüktetés körben
Utánpótlás körben
Ritmustelefon
Osztinató
Dalritmus + mérő
Dalritmus + ritmusmotívum
Osztinató két szólammal
Többszólamú osztinató
Páros játék (mérővel)
Ritmustelefon
Improvizáció
Útvonaljáték – improvizáció a hangszínekkel
Ritmusmemória
Ritmusgyakorlat két kézre
Páros játék (osztinatóval)
Ritmus felelgetés – irányított improvizáció
Ritmustelefon

2. táblázat: A hét hónapos kísérlet témakörei és feladatai

⁴ Van olyan játéktípus, mely több szakaszban is feltűnik, de a pedagógusoknak lehetősége van mind nehezebb és nehezebb ritmusokkal játszani ezeket.

A 23 játékból válogatva a következőkben nyolc példával, kategóriánként két-két feladat bemutatásával szemléltetjük a hét hónapos kísérlet ritmikai játékait, a gyűjteményben javasolt sorrendben.

Ritmusok megismerése

A „Ritmusok megismerése” témakör a kísérlet első negyedére, esetünkben november hónapra esett. A feladatbank első kategóriájának összeállításakor a hangsúlyt a ritmosos játékok bevezetésére, a ritmusok és egyszerűbb variációik különböző hangszíneken történő felismerésére és hangoztatására helyeztük. Ebben a témakörben találhatóak a legegyszerűbb játékok, amelyek főként a beszéd és ritmus kapcsolatát használják fel, valamint alapvető zenei képességekre támaszkodnak, mint például a hangszínhallás, lüktetésérzék vagy az utánzás. A kísérlet második játéka a „Mindenben zene lakik” címet viseli. A feladat célja, hogy a gyermekek új hangszíneket ismerjenek meg, felfedezzék a környezetükben fellelhető tárgyak hangjait. A játék néhány perc csenddel kezdődik, amely során az osztály kizárólag a külső ingerekre, zajokra figyel. Ezt követően különböző tárgyak felhasználásával ritmusokat hangoztatnak a pedagógus iránymutatása szerint. Ebben a játékban történik a testhangszerek felfedezése is. A saját testünk mint hangszer használata sok lehetőséget rejt magában, melyekre a későbbi feladatokban is több alkalommal sor kerül. Ezek megismerésére ad lehetőséget ez a játék. A felhasználható testhangszerek például a teljesség igénye nélkül: fejtető, homlok, arc, mellkas, has, combok, lábszár, csettintés, taps, dobbantás.

Az első témakör utolsó előtti, hatodik játékát *Sáry László* (1999) *Kreatív zenei gyakorlatok* című gyűjteményéből választottuk. A „Nyolcadfordulós játék” nagyon egyszerű alapon nyugszik, a gyermekeknek mindössze két ritmusértéket – hosszú és rövid (negyed és nyolcad) – kell felhasználniuk (*Sáry*, 1999, 137. o.). Ennek elsajátítása nem okoz problémát, mivel az 1:2 ritmusarány megértése már hároméves kor körül kialakul (*Erős*, 1993). Az osztály kört alkotva ül a teremben, és az

óramutató járásával megegyező irányban, mindenki tapsol egy hangot (egy negyed). Ha valaki kettő rövidet tapsol (két nyolcadot), akkor a kör visszafordul. A játék kiemelten fejleszti a lüktetésérzékét és a koncentrációt, mert amellet, hogy a gyermekeknek figyelni kell a ritmus változását, egyenletes ütések hangoztatására készíti őket. Kieséses rendszerben is játszható, ebben az esetben a hibázók kiállításával folyamatosan fogy a résztvevők száma, és megnő az egy tanulóra eső részvétel gyakorisága is. A tempó növelésével, illetve kézkeresztezéssel tovább nehezíthető a játék. A kézkeresztezés során a tanulók combra ütéssel hangoztatják a ritmust. Jobb kezüket a jobbra ülő, bal kezüket a tőlük balra ülő combjára kell helyezniük, így a gyermekek kezei összekeverednek, viszont a hangok sorrendje továbbra is követi az egymás melletti kezek sorrendjét. Ez a variáció már nagyfokú koncentrációt igényel, későbbi visszaismétlés esetén javasolt kipróbálni.

Ritmusvariációk és gyakorlatok

A második témakörre december–január hónapban került sor, és az elsőhöz hasonlóan hét játékot tartalmaz. A „Ritmusvariációk és gyakorlatok” kategória játékaik összeállításakor feltételeztük, hogy a tanulók az első témakör alkalmával megismerték az alapvető ritmusértékeket, valamint a tanterv szerint haladva több gyerekdalt, népdalt is megtanultak. A tanult dalok ennek a témakörnek több mint felében jelen vannak, de továbbra is szabadon választva, a pedagógus és az aktuális tanmenet iránymutatása alapján. A kategória első játéka az „Ének + ritmusmotívum”, amely egy szabadon választott dallam és egy rövid ritmusmotívum szimultán játékát jelenti. A dal kíséretként könnyebb ritmust hangoztatnak folyamatosan a gyermekek (például nyolcadpár – titi, negyed – tá), választott hangszíneken, amelyek lehetnek testhangszerek, hétköznapi tárgyak (pl. toll, pad, szék) vagy egyszerűbb ütőhangszerek (pl. tikfa, kézidob). A feladatban olyan készségek fejlesztése történik játékosan, mint a lüktetésérzék, metrumérzék valamint tempóérzék. Tovább nehezíthető bonyolultabb ritmusképletek választásával, vagy olyan ritmusmotívum

hangoztatásával, amely a dal ritmusával komplexen vagy poliritmikus viszonyban áll.

Az előző játék továbbfejlesztése a témakör harmadik játéka, az „Ének + mérő + dalritmus”. Feltételeztük, hogy az osztály ekkora már megismerkedett a ritmuskíséret fogalmával, valamint tud egyenletes mérőt hangoztatni. A játékhoz a gyermekeket több csoportra osztjuk. Az osztály egyik része a mérőt üti, a másik csapat a dalt éneklő a dalritmus hangoztatásával együtt. Ebben a zenei szituációban már könnyedén kialakulhatnak egymást kiegészítő ritmikai képletek, amelyek így még izgalmasabbá teszik a játékot. Közben egyenletes járással, dobbantással is segíthetjük a lüktetés érzékelését. Nehezítésként megadott jelre szólamcsere, illetve a különböző szólamok elnémítása is kipróbálható. Utóbbi esetben egyszerű komponálási feladatokat kaphat az osztály, dinamikai variációkkal, szólamkiemelésekkel, ismétlésekkel, A-B-A forma összeállításával, elősegítve a forma- és periódusérzék kialakulását is.

Osztinátó

A harmadik témakör a február–március fejlesztési hónapban az „Osztinátó” címet viseli. Habár a korábbi játékok szintén tartalmaztak osztinátót, annak kizárólag ritmikai szinten történő megjelenése eddig nem fordult elő. Ebben a kategóriában a feladatok – egy kivétellel – már nem az éneklésre épülnek, hanem ritmusmotívumok és -variációk szimultán játéka, ritmikai ütköztetése valósul meg. A témakörben sorban a harmadik feladat az „Osztinátó két szólammal”. A tanár előjátszik egy ritmusmotívumot, amelyet az osztály mintegy visszhangként leutánoz és együtt tapsolja a pedagógussal (pl. tá tá titi tá). Ha a közös játék egyenletessé vált, és az összes tanuló átvette a helyes ritmust, akkor a tanár ritmusmotívumot változtat. Ekkor következik a tényleges kétszólamúság. A tanulóknak ebből az új, kétszólamú ritmikus helyzetből kell ismét változtatniuk úgy, hogy figyelmüket a pedagógus szólamára irányítják, miközben a saját szólamukat folyamatosan hangoztatják tovább. Ismét utánzási szakasz jön, a tanulók átveszik a tanár szólamát. Az egyenletes közös ritmusjáték után, újra következik az új szólam, a változás. A

játék alkalmával nem szükséges tudatosított, a gyermekek által is ismert ritmusképleteket játszani, a még ismeretlen ritmikai relációk utánzással könnyedén hangoztathatóak, a célok elérését az ismeretek hiánya nem befolyásolja. Tovább nehezíthető a játék, ha nem csak a ritmussor változik, hanem a hangszín és/vagy az azt hangoztató testhangszer is.

Az ötödik játék a „Páros játék – mérővel”, amely egyedülként a témakörben dallam éneklése melletti ritmushangoztatásra épül. A gyermekek egymással szemben ülve párokat alakítanak, és egy szabadon választott dalt énekelnek. A dalt mérővel kísérik egymás tenyerébe ütve vagy más előre megbeszélt módon. További variációs lehetőség, ha a tanulók a mérőt felváltva játsszák, egymás vállán, kezén, megbeszélt időközönként váltogatva, cserélve.

Improvizáció

A fejlesztő kísérlet utolsó szakaszában a negyedik, „Improvizáció” témakörre kerül sor, amely hat játékot tartalmaz és terveink szerint a gyermekek április–május hónapban foglalkoznak majd vele. A témakörben a korábban fellelhető játékok élményeit és tapasztalatait használhatják fel a gyermekek, immár kicsit kötetlenebb, kreativitásra törekvő szemléletben. A kategória első játéka az „Útvonaljáték” amelyben főként hangszínekkel történő irányított és szabad improvizáció valósul meg. Egy előre megbeszélt ritmusmotívumot különböző hangszíneken szólaltatják meg a gyermekek, először előre megbeszélt „útvonalon”, például pad, szék, kavics, taps sorrendben. Érdekesebb a játék, ha a hangszínekről kártyákat készít a pedagógus, és a feladat során azokat felmutatva irányítja a zene menetét. A hangszíneket kategóriákba is sorolhatjuk (fém, fa, iskolaszék, testhangszer, ütőhangszer), és azokat felmutatva a konkrét „hangszer” kiválasztása az adott pillanatban már a tanuló feladata lesz. További variáció lehet, ha a hangszíneket rögzítjük, és a ritmust változtatjuk előre megbeszélt szabályok alapján. Ebben a játékban kiemelten fontos a fokozatosság betartása, a gyermekek először egy ritmikai eszköztárat kapjanak, ismerjék meg és értelmezzék a feladat felépítését, a

szabályokat. Ezt követően célszerű „szabadon” engedni a kreativitásukat. Így az osztály egésze által is élvezhető közös produkció jöhet létre, nem pedig egyéni elvek szerint hangoztatott, szabad ritmizáció. Ez utóbbi érdekes ritmikai környezetet teremthet.

Részben ehhez a játékhoz kapcsolódik a témakör ötödik eleme, a „Ritmusfelelgetés – irányított improvizáció”. A feladatban a tanulók előre megírt vagy kártyákon felmutatott ritmusmotívumokkal válaszolnak a tanár által hangoztatott ritmusra. Ebben a feladatban sor kerül a periódusérzék fejlesztésére is, mert a cél, hogy a tanulók megérezzék, hogy mikor ér véget a tanári ritmussor, és mikor kell kezdeni az osztály ritmusmotívumát. Variációként jelenhet meg, ha a pedagógus is improvizál, és a tanulóknak hasonló választ kell kiválasztaniuk a meglévő ritmuskártyákból. Improvizálható a hangszín is, de ezt is célszerű kártyákkal irányítani, hogy az osztály egyszerre váltson. Kölcsönös improvizációs felelgetésekre is sort lehet keríteni, de ezt mindenképpen tanár-diák, vagy diák–diák párba állítással, egyenkénti hangoztatással érdemes megpróbálni. Ez utóbbi esetben a többiek a mérőt vagy egy előre megbeszélte oszcinátót játszhatnak kíséretképpen az improvizáló pár játékához.

Összegzés

Az iskolai zenei nevelés megújítását, megújulásának szükségességét nemzetközi és magyar kutatások eredményei, valamint a gyakorlati tapasztalatok egyaránt alátámasztják. A zenei készségek fejlesztésében rejltő lehetőségek kiaknázása azért is kiemelten fontos, mert ezek a készségek az iskolai alapkészségek fejlődésében is szerepet játszhatnak. Kísérleti programunkban ezért a ritmikai készségek fejlesztésére helyeztük a hangsúlyt. A három hónapos kísérlet tapasztalataira alapozva egy hosszabb távú, hét hónapos programot dolgoztunk ki, melynek alapvető célja, hogy a zenei képességfejlesztés sokoldalú lehetőségeit kihasználva az éneklés és zenélés örömeit élményszerű, több ritmusfeladatot és játékot tartalmazó énekórákon tapasztalhatták meg

a kísérletben részt vevő tanulók. A szisztematikusan felépített, hét hónapos, tanulmányunkban bemutatott programtól elsősorban azt várjuk, hogy felkelti a gyermekek érdeklődését az énekórák iránt és az aktív zenéléshez kapcsolódva pozitív attitűdök alakulnak ki. Emellett pedig úgy gondoljuk, hogy a tanulók ritmikai készségeinek fejlesztésével segíthetjük további képességek és készségek, például a fonológiai tudatosság fejlődését is.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Tantárgy-pedagógiai Kutatási Programja támogatta.

Felhasznált irodalom

- Cason, N., Astésano, C. és Schön, D. (2015): Bridging music and speech rhythm: Rhythmic priming and audio–motor training affect speech perception. *Acta Psychologica*, **155**, 43–50. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2014.12.002>
- Davidson, L. és Colley, B. (1987): Children’s rhythmic development from age 5 to 7: Performance, notation, and reading of rhythmic patterns. In: Peery, J. C., Peery, I. W. és Draper, T. W. (szerk.): *Music and child development*. Springer, New York. 107–136. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-8698-8_6
- Demeter József és Molnár Mária (2017): *Technika – Ének-zene – Rajz 1*. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Eger.
- Erős Istvánné (1993): *Zenei alapképesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Esteki, M (2013): Effectiveness of „Music Training” on reorganization of brain and poor intellectual abilities in female students with dyscalculia (7–9 years old). *Global Journal of Arts Education*, **3**, 2. sz. 16–20.
- Flaugnacco, E., Lopez, L., Terribili, Ch., Zoia, S., Buda, S., Tilli, S., Monasta, L., Montico, M., Sila, A., Ronfani, L. és Schön, D. (2014): Rhythm perception and production predict reading abilities in developmental dyslexia. *Frontiers in Human Neuroscience*, **8**, 1–32. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00392>
- Huss, M., Verney, J. P., Fosker, T., Mead, N. és Goswami, U. (2011): Music, rhythm, rise time perception and developmental dyslexia:

- Perception of musical meter predicts reading and phonology. *Cortex*, **47**. 6. sz. 674-689. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2010.07.010>
- Jampel, P. F. (2011): Performance in Music Therapy: Experiences in Five Dimensions. *Voices: A World Forum for Music Therapy*, **11**. 1. sz. <https://normt.uib.no/index.php/voices/article/view/275/440> <https://doi.org/10.15845/voices.v11i1.275>
- Janurik Márta (2007): Áramlatélmény az iskolai ének-zeneórákon. *Magyar Pedagógia*, **107**. 4. sz. 295–320.
- Janurik Márta (2010): A zenei hallási képességek fejlődése és összefüggése néhány alapképességgel 4–8 éves kor között. PhD értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Janurik Márta és Józsa Krisztián (2012): A zenei képességek fejlődése – egy három hónapos zenei fejlesztő kísérlet eredményei. In: Kozma Tamás és Perjés István (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományban – 2011*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 63–80.
- Janurik Márta és Józsa Krisztián (2013): A zenei képességek fejlődése 4 és 8 éves kor között. *Magyar Pedagógia*, **113**. 2. sz. 75–99.
- Janurik Márta és Józsa Krisztián (2016a): A zenei képességek összefüggése a DIFER készségekkel óvodáskorban. *Neveléstudomány: Oktatás – Kutatás – Innováció*, **4**. 1. sz. 49–69.
- Janurik Márta és Józsa Krisztián (2016b): Zene és tanulás. *Tanító*, **54**. 1. sz. 21–24.
- Janurik Márta és Józsa Krisztián (2018): Kihívások és lehetőségek a gyermekkori zenei nevelésben: Bevezető a tematikus számhoz. *Gyermeknevelés*, **6**. 2. sz. 1–4. <https://doi.org/10.31074/gyn2018214>
- Janurik Márta és Pethő Villő (2009): Flow élmény az énekórán: a többségi és a Waldorf iskolák összehasonlító elemzése. *Magyar Pedagógia*, **109**. 3. sz. 193–226.
- Janurik Márta, Antal-Lundström Ilona és Józsa Krisztián (2018): A zenei hallás korai fejlesztésének szerepe a beszédészlelés fejlődésében: Egy zenei fejlesztőprogram tanulságai. *Gyermeknevelés*, **6**. 2. sz. 64–79. <https://doi.org/10.31074/gyn201826479>
- Józsa, K., Kis, N. és Huang, S.-Y. (2017): Mastery motivation in school subjects in Hungary and Taiwan. *Hungarian Educational Research Journal*, **7**. 2. sz., 158–177.
- Lantos Rezsőné és Lukin Lászlóné (2016): Ének-zene az általános iskola 1. osztálya számára, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Lassúné Ruskó Renáta (2017): *Ének-zene Tankönyv első osztályosoknak*. (5. változatlan kiadás) Mozaik Kiadó, Szeged.
- Mucsi Gergő (2018): A ritmikai készségek fejlődése 12 éves korig. *Gyermeknevelés*, **6**. 2. sz. 108–118. <https://doi.org/10.31074/gyn20182108118>
- Overy, K. (2003): Dyslexia and music – From timing deficits to musical intervention. The neurosciences and music. *Annals of the New York Academy of Sciences*. **999**. 1. sz. 497-505. <https://doi.org/10.1196/annals.1284.060>
- Pethő István (1982): A zenei képességek fejlődése III. ritmus, metrum, tempó, hangerő. Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem.
- Süle Ferenc (2013): *Első daloskönyvem 1. Tankönyv az 1. évfolyam számára*. Apáczai Kiadó, Debrecen.
- Tierney, A. T. és Kraus, N. (2013): The ability to tap to a beat relates to cognitive, linguistic, and perceptual skills. *Brain and Language*, **124**. 225–231. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2012.12.014>
- Tiszai Luca (2016): *Zene és transzferhatás* (kézirat). Szegedi Tudományegyetem, Gyógypedagógiai Intézet, Szeged.
- Trehub, S. E. és Thorpe, L. A. (1989): Infants' perception of rhythm: Categorization of auditory sequences by temporal structure. *Canadian Journal of Psychology/Revue canadienne de psychologie*, **43**. 2. sz. 217–229. <https://doi.org/10.1037/h0084223>
- Turmezeyné Heller Erika (2012): A zenei készségek kialakulásának gondolkodási háttere. In: Réti Anna és Döbrössy János (szerk.): *Az ének-zene tantárgy-pedagógiája*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 25–26.
- Tyeplov, B. M. (1960): *A zenei képességek pszichológiája*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Sáry László (1999): *Kreatív zenei gyakorlatok*. Jelenkor Kiadó, Pécs.
- Ungár Istvánné (2004): Gondolatok az ezredforduló alsó tagozatos ének-zene tankönyveiről. In: Döbrössy János (szerk.): *Ének – zene – nevelés*. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karának Tudományos Közleményei XXV., Trezor Kiadó, Budapest. 77–110. http://kerettanterv.ofi.hu/01_melleklet_1-4/index_alt_isk_also.html letöltés ideje: 2017.01.15

Music – rhythm – play. Opportunities and questions of rhythmical improvement among first grade students

Looking for opportunities to renew the methodological background of music lessons, our research group elaborated a rhythmical improvement program. The target group of the program is the first grade students of elementary school because it is the most sensitive period of the development of rhythm abilities. In addition to the development of the rhythm abilities our aim is to improve the motivation and attitude of children towards music lessons and to have a positive influence on academic performance. According to Hungarian and international research the development of rhythm abilities correlates with cognitive achievement. The three-month pilot study of this program was held in the last school year and we built our experiences in a more complex seven-month program. In this study we present the theoretical background of this complex seven-month rhythmic program and the developmental aims of the curriculum. After analyzing two textbook's rhythmical tasks we present the basic principles and the tasks of our experimental program of rhythm abilities.

Keywords: music education, skill development, rhythm abilities, elementary school, improvement of rhythm abilities

Pethő Villő, Mucsi Gergő és Surján Noémi (2018): Zene – ritmus – játék. A ritmikai fejlesztés lehetőségei, kérdései első osztályban. *Gyermeknevelés*, 6. 1. sz., 119–131.